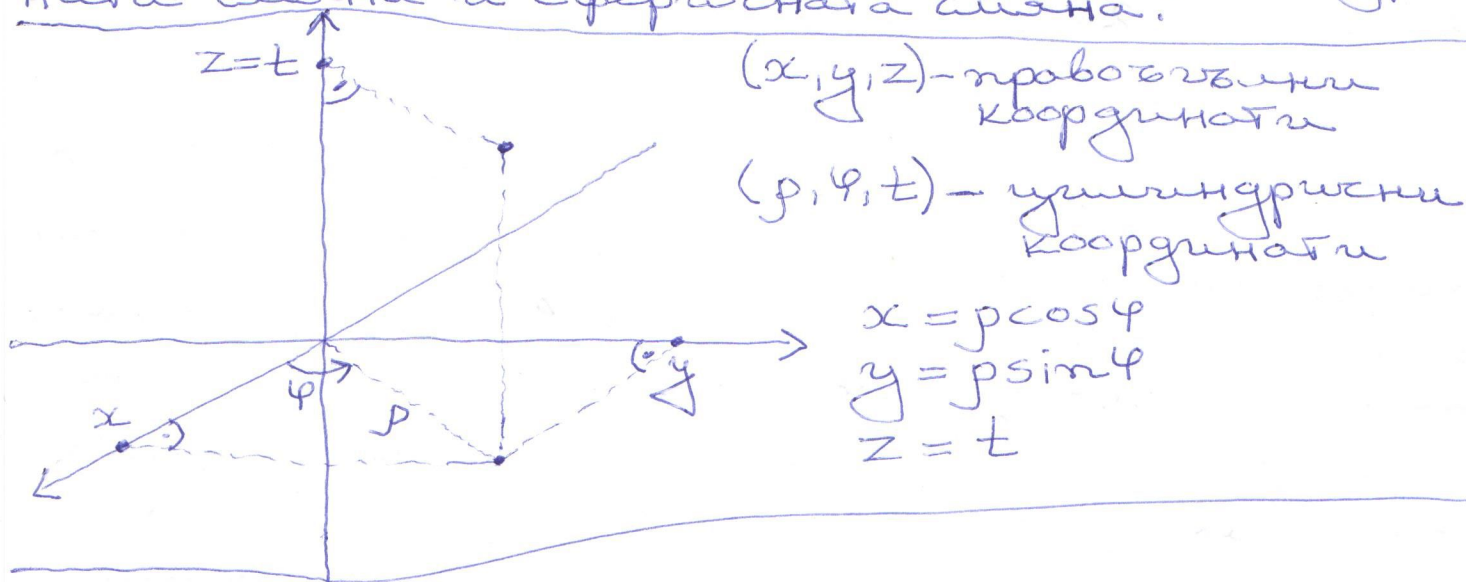

① Тройни интегралы, част 2

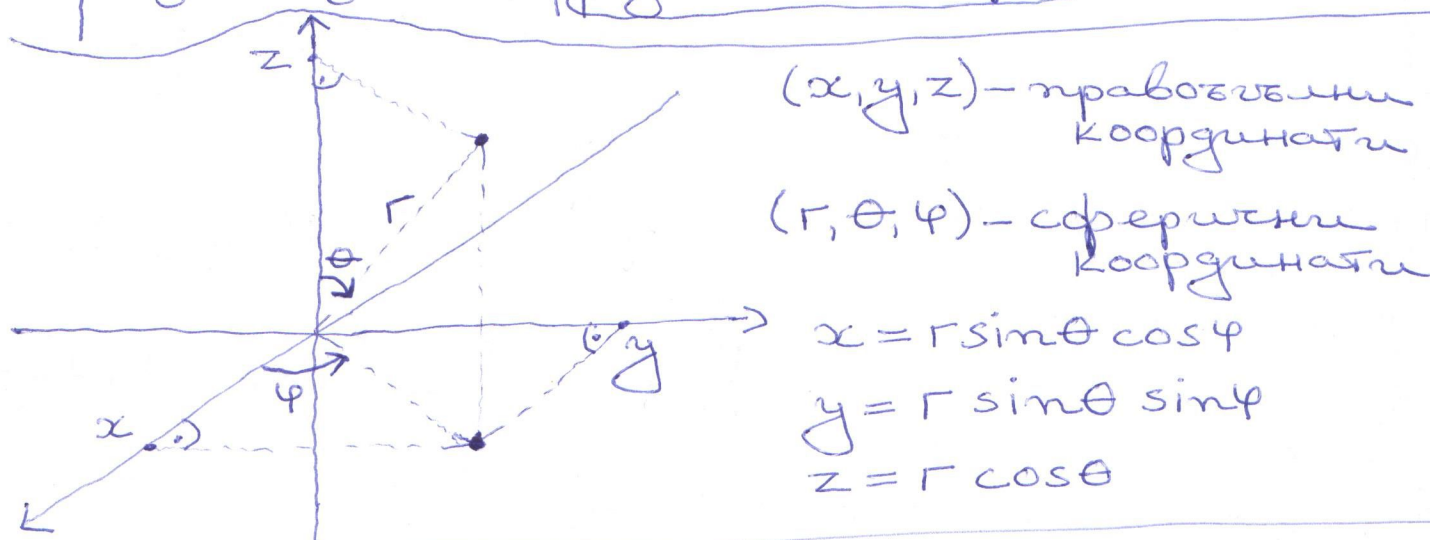
Най-често срещаните сменни на променливите при тройните интегралы са цилиндричната смена и сферичната смена.

Цилиндрична смена наричаме смената

$$\begin{cases} x = r \cos \varphi \\ y = r \sin \varphi \\ z = z \\ r \geq 0, 0 \leq \varphi \leq 2\pi, z \in \mathbb{R} \end{cases} \quad \text{За нея } \Delta = \begin{vmatrix} x'_r & x'_\varphi & x'_z \\ y'_r & y'_\varphi & y'_z \\ z'_r & z'_\varphi & z'_z \end{vmatrix} =$$

$$= \begin{vmatrix} \cos \varphi & -r \sin \varphi & 0 \\ \sin \varphi & r \cos \varphi & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{vmatrix} \stackrel{\text{развиване по 3 ред}}{=} \begin{vmatrix} \cos \varphi & -r \sin \varphi \\ \sin \varphi & r \cos \varphi \end{vmatrix} = r \cos^2 \varphi + r \sin^2 \varphi = r.$$

Сферична смена наричаме смената

$$\begin{cases} x = r \sin \theta \cos \varphi \\ y = r \sin \theta \sin \varphi \\ z = r \cos \theta \\ r \geq 0, 0 \leq \theta \leq \pi, 0 \leq \varphi \leq 2\pi \end{cases} \quad \text{За нея } \Delta = \begin{vmatrix} x'_r & x'_\theta & x'_\varphi \\ y'_r & y'_\theta & y'_\varphi \\ z'_r & z'_\theta & z'_\varphi \end{vmatrix} =$$

$$= \begin{vmatrix} \sin\theta \cos\varphi & r \cos\theta \cos\varphi & -r \sin\theta \sin\varphi \\ \sin\theta \sin\varphi & r \cos\theta \sin\varphi & r \sin\theta \cos\varphi \\ \cos\theta & -r \sin\theta & 0 \end{vmatrix} =$$

$$= r^2 \sin^3\theta \sin^2\varphi + r^2 \sin\theta \cos^2\theta \cos^2\varphi + r^2 \sin\theta \cos^2\theta \sin^2\varphi + r^2 \sin^3\theta \cos^2\varphi =$$

$$= r^2 \sin^3\theta + r^2 \sin\theta \cos^2\theta = r^2 \sin\theta (\sin^2\theta + \cos^2\theta) = r^2 \sin\theta.$$

Цилиндричната смяна е удобна, ако в подинтегралната функция или в неравенствата, задаващи множеството, върху което интегрираме, се среща изразът $x^2 + y^2$ (в цилиндрични координати този израз се опростява: $x^2 + y^2 = r^2$), а сферичната смяна е удобна, ако се среща изразът $x^2 + y^2 + z^2$ (в сферични координати този израз се опростява: $x^2 + y^2 + z^2 = r^2$).

Заг. 1 Пресметнете $I = \iiint_K (x^2 + y^2) dx dy dz$, където $K: \begin{cases} x^2 + y^2 \leq 2z \\ 0 \leq z \leq 2 \end{cases}$.

Решение: Правим цилиндрична смяна

$$\begin{cases} x = r \cos\varphi \\ y = r \sin\varphi \\ z = t \end{cases} \quad \text{Както вече видяхме } \Delta = r.$$

$$r \geq 0, 0 \leq \varphi \leq 2\pi, t \in \mathbb{R}$$

$$K': \begin{cases} r^2 \cos^2\varphi + r^2 \sin^2\varphi \leq 2t \\ 0 \leq t \leq 2 \\ r \geq 0, 0 \leq \varphi \leq 2\pi \end{cases} \quad \text{т.е. } K': \begin{cases} 0 \leq \varphi \leq 2\pi \\ 0 \leq t \leq 2 \\ 0 \leq r \leq \sqrt{2t} \end{cases} \quad \text{Тогава}$$

$$I = \iiint_{K'} (r^2 \cos^2\varphi + r^2 \sin^2\varphi) \cdot |J| dr d\varphi dt = \iiint_{K'} r^3 dr d\varphi dt =$$

$$= \iint_{\Omega'} \left[\frac{r^4}{4} \Big|_0^{\sqrt{2t}} \right] d\varphi dt =$$

$$= \frac{1}{4} \iint_{\Omega'} 4t^2 d\varphi dt = \int_0^{2\pi} \left[\int_0^2 t^2 dt \right] d\varphi = \int_0^{2\pi} \left[\frac{t^3}{3} \Big|_0^2 \right] d\varphi =$$

$$= \frac{8}{3} \int_0^{2\pi} 1 d\varphi = \frac{8}{3} \varphi \Big|_0^{2\pi} = \frac{16\pi}{3}. \quad \text{Отз. } I = \frac{16\pi}{3}.$$

Зад. 2 Пресметнете $I = \iiint_K xyz \, dx \, dy \, dz$, където $K: \begin{cases} x^2 + y^2 \leq 4z^2 \\ x \geq 0, y \geq 0 \\ 0 \leq z \leq 1 \end{cases}$

Решение: Травим цилиндрична система

$$\begin{cases} x = r \cos \varphi \\ y = r \sin \varphi \\ z = t \end{cases}$$

Както вече знаем $\Delta = r$.

$$r \geq 0, 0 \leq \varphi \leq 2\pi, t \in \mathbb{R}$$

$$K': \begin{cases} r^2 \cos^2 \varphi + r^2 \sin^2 \varphi \leq 4t^2 \\ r \cos \varphi \geq 0, r \sin \varphi \geq 0 \\ 0 \leq t \leq 1 \\ r \geq 0, 0 \leq \varphi \leq 2\pi \end{cases} \text{ , т.е. } K': \begin{cases} 0 \leq \varphi \leq \frac{\pi}{2} \\ 0 \leq t \leq 1 \\ 0 \leq r \leq 2t \end{cases} \mathcal{Q}'$$

Тогава $I = \iiint_{K'} r^2 \cos \varphi \sin \varphi \cdot t |J| \, dr \, d\varphi \, dt =$

$$= \iint_{\mathcal{Q}'} \left[\int_0^{2t} r^3 \cos \varphi \sin \varphi \cdot t \, dr \right] d\varphi \, dt =$$

интегрирането е по r при фиксирана точка $(\varphi, t) \in \mathcal{Q}'$

$$= \iint_{\mathcal{Q}'} \left[t \cos \varphi \sin \varphi \int_0^{2t} r^3 \, dr \right] d\varphi \, dt =$$

$$= \iint_{\mathcal{Q}'} \left[t \cos \varphi \sin \varphi \frac{r^4}{4} \Big|_0^{2t} \right] d\varphi \, dt = 4 \iint_{\mathcal{Q}'} t^5 \cos \varphi \sin \varphi \, d\varphi \, dt =$$

$$= 4 \int_0^{\pi/2} \left[\int_0^1 t^5 \cos \varphi \sin \varphi \, dt \right] d\varphi = 4 \int_0^{\pi/2} \left[\cos \varphi \sin \varphi \int_0^1 t^5 \, dt \right] d\varphi$$

интегрирането е по t при фиксирано $\varphi \in [0, \frac{\pi}{2}]$

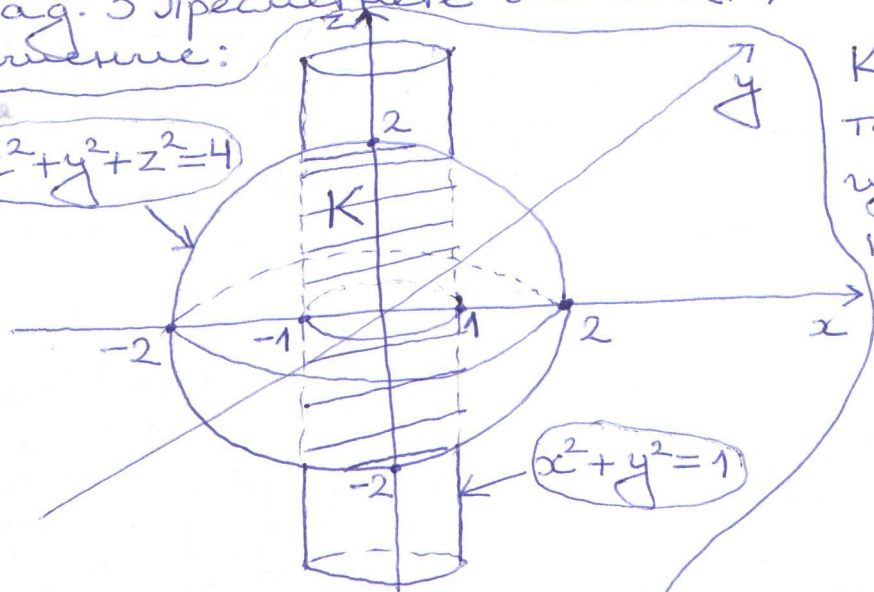
$$= 4 \int_0^{\pi/2} \left[\cos \varphi \sin \varphi \frac{t^6}{6} \Big|_0^1 \right] d\varphi = \frac{2}{3} \int_0^{\pi/2} \cos \varphi \sin \varphi \, d\varphi =$$

$$= \frac{2}{3} \int_0^{\pi/2} \sin \varphi \, d\sin \varphi = \frac{2}{3} \cdot \frac{\sin^2 \varphi}{2} \Big|_0^{\pi/2} = \frac{1}{3} \text{ . Отз. } I = \frac{1}{3} \text{ .}$$

Зад. 3 Пресметнете обема $V(K)$ на тялото $K: \begin{cases} x^2 + y^2 \leq 1 \\ x^2 + y^2 + z^2 \leq 4 \end{cases}$

Решение:

$$x^2 + y^2 + z^2 = 4$$

K е възможност тази част от цилиндъра $x^2 + y^2 \leq 1$, която лежи

вътре в сферата $x^2 + y^2 + z^2 = 4$.

(4)

имаме, че $V(K) = \iiint_K 1 \, dx \, dy \, dz$.

В този интеграл правим цилиндрична смяна $\begin{cases} x = \rho \cos \varphi \\ y = \rho \sin \varphi \\ z = t \end{cases}$. Както вече видяхме $\Delta = \rho$.

$$K': \begin{cases} \rho^2 \cos^2 \varphi + \rho^2 \sin^2 \varphi \leq 1 \\ \rho^2 \cos^2 \varphi + \rho^2 \sin^2 \varphi + t^2 \leq 4 \\ \rho \geq 0, 0 \leq \varphi \leq 2\pi, t \in \mathbb{R} \end{cases}, K': \begin{cases} \rho^2 \leq 1 \\ \rho^2 + t^2 \leq 4 \\ \rho \geq 0, 0 \leq \varphi \leq 2\pi \end{cases}.$$

Окончателно $K': \begin{cases} 0 \leq \rho \leq 1 \\ 0 \leq \varphi \leq 2\pi \\ -\sqrt{4-\rho^2} \leq t \leq \sqrt{4-\rho^2} \end{cases} \mathcal{Q}'$. Тогава

$$V(K) = \iiint_{K'} 1 \cdot |\rho| \, d\rho \, d\varphi \, dt = \iint_{\mathcal{Q}'} \left[\int_{-\sqrt{4-\rho^2}}^{\sqrt{4-\rho^2}} \rho \, dt \right] d\rho \, d\varphi =$$

интегрирането е по t при фиксирано $\rho \in [0, 1]$

$$= \iint_{\mathcal{Q}'} \left[\rho \cdot t \Big|_{-\sqrt{4-\rho^2}}^{\sqrt{4-\rho^2}} \right] d\rho \, d\varphi =$$

$$= 2 \iint_{\mathcal{Q}'} \left[\rho \sqrt{4-\rho^2} \right] d\rho \, d\varphi = 2 \int_0^1 \left[\int_0^{2\pi} \rho \sqrt{4-\rho^2} \, d\varphi \right] d\rho$$

интегрирането е по φ при фиксирано $\rho \in [0, 1]$

$$= 2 \int_0^1 \rho \sqrt{4-\rho^2} \varphi \Big|_0^{2\pi} d\rho = 4\pi \int_0^1 \rho \sqrt{4-\rho^2} d\rho =$$

$$= -2\pi \int_0^1 \sqrt{4-\rho^2} d(4-\rho^2) = -2\pi \frac{(4-\rho^2)^{\frac{3}{2}}}{\frac{3}{2}} \Big|_0^1 =$$

$$= -\frac{4\pi}{3} \left(3^{\frac{3}{2}} - 4^{\frac{3}{2}} \right) = \frac{4\pi}{3} (\sqrt{64} - \sqrt{27}). \text{ Отт. } V(K) = \frac{4\pi(4\sqrt{4} - 3\sqrt{3})}{3}.$$

Заг. 4πрешетнете $I = \iiint_K \frac{1}{x^2+y^2+z^2+1} \, dx \, dy \, dz$, където $K: \begin{cases} x^2+y^2+z^2 \leq 1 \\ z \geq 0 \end{cases}$.

Решение: Правим сферична смяна

$\begin{cases} x = r \sin \theta \cos \varphi \\ y = r \sin \theta \sin \varphi \\ z = r \cos \theta \end{cases}$. Както вече знаем $\Delta = r^2 \sin \theta$.
(Да припомним, че в сферични координати $x^2+y^2+z^2 = r^2$ - това се проверява лесно.)

$$K': \begin{cases} r^2 \leq 1 \\ r \cos \theta \geq 0 \\ r \geq 0, 0 \leq \theta \leq \pi, 0 \leq \varphi \leq 2\pi \end{cases}, \text{ т.е. } K': \begin{cases} 0 \leq r \leq 1 \\ 0 \leq \theta \leq \frac{\pi}{2} \\ 0 \leq \varphi \leq 2\pi \end{cases} \mathcal{Q}'.$$

Тогава

$$I = \iiint_{K'} \frac{1}{r^2+1} \cdot \underset{\substack{\uparrow \\ \Delta = r^2 \sin \theta}}{r^2 \sin \theta} \, dr \, d\theta \, d\varphi = \iint_{\mathcal{Q}'} \left[\int_0^{2\pi} \frac{r^2 \sin \theta}{r^2+1} d\varphi \right] dr \, d\theta$$

интегрирането е по φ при фиксирана точка $(r, \theta) \in \mathcal{Q}'$

$$\begin{aligned}
 &= \iint_{D'} \left[\frac{r^2 \sin \theta}{r^2+1} \cdot \varphi \right]_0^{2\pi} dr d\theta = 2\pi \iint_{D'} \frac{r^2 \sin \theta}{r^2+1} dr d\theta = \\
 &= 2\pi \int_0^1 \left[\int_0^{\pi/2} \frac{r^2}{r^2+1} \sin \theta d\theta \right] dr = 2\pi \int_0^1 \left[\frac{r^2}{r^2+1} (-\cos \theta) \right]_0^{\pi/2} dr = \\
 &= 2\pi \int_0^1 \frac{r^2}{r^2+1} dr = 2\pi \int_0^1 \frac{(r^2+1)-1}{r^2+1} dr = 2\pi \int_0^1 \left(1 - \frac{1}{r^2+1} \right) dr = \\
 &= 2\pi (r - \arctg r) \Big|_0^1 = 2\pi (1 - \frac{\pi}{4}). \text{ Отт. } I = \frac{\pi(4-\pi)}{2}.
 \end{aligned}$$

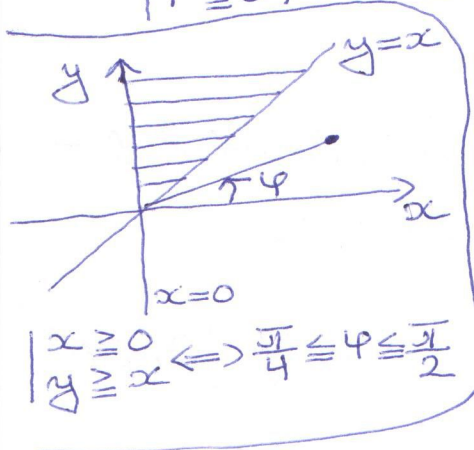
Заг. 5 Пресметнете $I = \iiint_K \sqrt{x^2+y^2+z^2} dx dy dz$, където

$$K: \begin{cases} x^2+y^2+z^2 \leq 9 \\ x \geq 0, z \geq 0 \\ y \geq x \end{cases}$$

Решение: Правилна сферична смяна

Както вече знаем $\Delta = r^2 \sin \theta$.

$$K': \begin{cases} r^2 \leq 9 \\ \frac{\pi}{4} \leq \varphi \leq \frac{\pi}{2}, r \cos \theta \geq 0, \text{ т.е. } K': \begin{cases} 0 \leq r \leq 3 \\ 0 \leq \theta \leq \frac{\pi}{2} \\ \frac{\pi}{4} \leq \varphi \leq \frac{\pi}{2} \end{cases} \end{cases} D'. \text{ Тогава}$$

$$I = \iiint_{K'} r \cdot |r^2 \sin \theta| dr d\theta d\varphi =$$

$$= \iint_{D'} \left[\int_{\pi/4}^{\pi/2} r^3 \sin \theta d\varphi \right] dr d\theta =$$

интегрирането е по φ
при фиксирана точка $(r, \theta) \in D'$

$$= \iint_{D'} [r^3 \sin \theta \cdot \varphi]_{\pi/4}^{\pi/2} dr d\theta =$$

$$= \frac{\pi}{4} \iint_{D'} r^3 \sin \theta dr d\theta = \frac{\pi}{4} \int_0^3 \left[\int_0^{\pi/2} r^3 \sin \theta d\theta \right] dr =$$

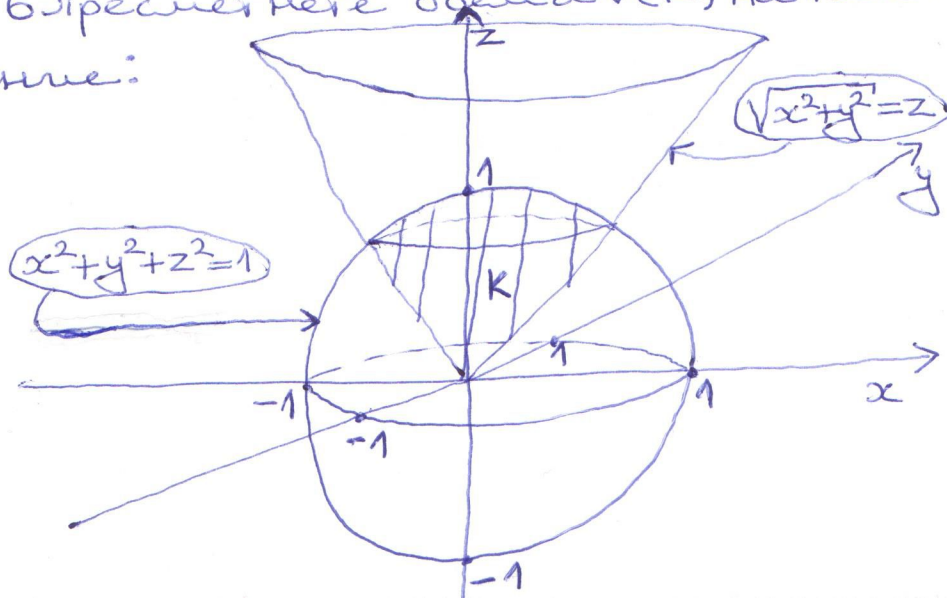
интегрирането е по θ
при фиксирано $r \in [0, 3]$

$$= \frac{\pi}{4} \int_0^3 [r^3 (-\cos \theta)]_0^{\pi/2} dr =$$

$$= \frac{\pi}{4} \int_0^3 r^3 dr = \frac{\pi}{4} \cdot \frac{r^4}{4} \Big|_0^3 = \frac{81\pi}{16}. \text{ Отт. } I = \frac{81\pi}{16}.$$

Заг. 6 Пресметнете обема $V(K)$ на тялото $K: \begin{cases} \sqrt{x^2+y^2} \leq z \\ x^2+y^2+z^2 \leq 1 \end{cases}$

Решение:

Всичко K е
заста от
конуса $\sqrt{x^2+y^2} \leq z$,
която лежи
вътре в сферата
 $x^2+y^2+z^2=1$.

⑥
 Умие, че $V(K) = \iiint_K 1 \, dx \, dy \, dz$.

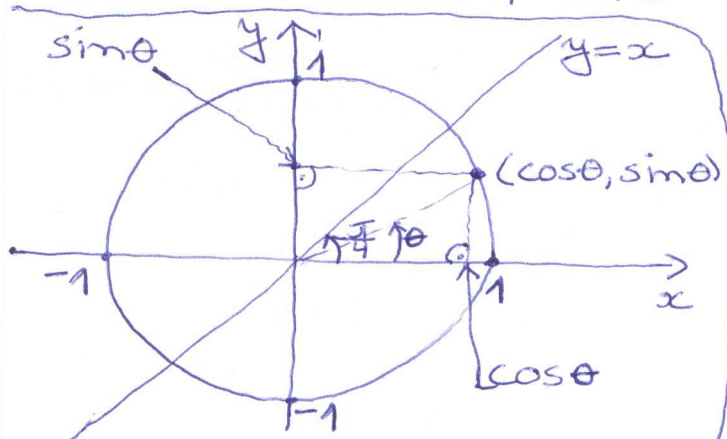
В този интеграл правим сферична смена

$$\begin{cases} x = r \sin \theta \cos \varphi \\ y = r \sin \theta \sin \varphi \\ z = r \cos \theta \end{cases} \quad \text{Както вече знаем } \Delta = r^2 \sin \theta.$$

$$r \geq 0, 0 \leq \theta \leq \pi, 0 \leq \varphi \leq 2\pi$$

$$K': \begin{cases} \sqrt{r^2 \sin^2 \theta} \leq r \cos \theta \\ r^2 \leq 1 \\ r \geq 0, 0 \leq \theta \leq \pi, 0 \leq \varphi \leq 2\pi \end{cases}$$

$$K': \begin{cases} 0 \leq r \leq 1 \\ \sin \theta \leq \cos \theta \\ 0 \leq \theta \leq \pi, 0 \leq \varphi \leq 2\pi \end{cases}$$

Окончателно

$$K': \begin{cases} 0 \leq r \leq 1 \\ 0 \leq \theta \leq \frac{\pi}{4} \\ 0 \leq \varphi \leq 2\pi \end{cases}$$

Тогава

$$I = \iiint_{K'} |r^2 \sin \theta| \, dr \, d\theta \, d\varphi =$$

\uparrow
 $\Delta = r^2 \sin \theta$

$$= \iint_{\mathcal{Q}'} \left[\int_0^{2\pi} r^2 \sin \theta \, d\varphi \right] dr \, d\theta = \iint_{\mathcal{Q}'} \left[r^2 \sin \theta \cdot \varphi \Big|_0^{2\pi} \right] dr \, d\theta =$$

интегрирането е по φ
 при фиксирана точка $(r, \theta) \in \mathcal{Q}'$

$$= 2\pi \iint_{\mathcal{Q}'} r^2 \sin \theta \, dr \, d\theta =$$

$$= 2\pi \int_0^1 \left[\int_0^{\pi/4} r^2 \sin \theta \, d\theta \right] dr = 2\pi \int_0^1 \left[r^2 (-\cos \theta) \Big|_0^{\pi/4} \right] dr =$$

интегрирането е по θ
 при фиксирано $r \in [0, 1]$

$$= 2\pi \left(1 - \frac{\sqrt{2}}{2} \right) \int_0^1 r^2 \, dr =$$

$$= (2 - \sqrt{2})\pi \frac{r^3}{3} \Big|_0^1 = \frac{(2 - \sqrt{2})\pi}{3}.$$

$$\text{От 2. } V(K) = \frac{(2 - \sqrt{2})\pi}{3}.$$